

Рекомендовано д. фарм. н., професором Є. В. Гладухом

УДК 615.12:614.27

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

С. Г. Мороз, Р. В. Сагайдак-Нікітюк

Національний фармацевтичний університет, м. Харків. E-mail: m.sg@ukr.net

У статті проаналізовано сучасний стан фармацевтичної галузі України з метою визначення пріоритетних напрямків її сталого розвитку. Висвітлено базові тенденції основних складових фармації: виробництва, дистрибуції та реалізації ЛЗ. За допомогою статистичних методів виявлено основні тренди галузі. Виділено головні проблеми та фактори, які впливають на перспективи розвитку фармації.

Ключові слова: фармацевтична галузь; виробництво фармацевтичної продукції; фармацевтична дистрибуція; аптечні заклади; аптечні продажі.

Постанова проблеми. Останнім часом в Україні спостерігається зростання опікування населення своїм власним здоров'ям, відкривається та функціонує велика кількість тренувальних залів, підвищується інтерес до здорового харчування тощо. Люди прагнуть до більш високої якості та тривалості життя, подовження молодості, попередження та забезпечення якнайшвидшого та мінімально травматичного одужання від хвороб. І це природно, адже у більшості країн-сусідів усі ці критерії значно вищі: середня тривалість життя у країнах ЄС варіює в межах від 74,6 до 82,6 років, тоді як в Україні цей показник становить 68,5 років [1].

У поліпшенні стану здоров'я нації поряд з традиційною медичною галуззю в сучасних умовах дедалі все більшого значення набуває фармація як галузь, що забезпечує населення лікарськими засобами (ЛЗ), виробами медичного призначення (ВМП) та парафармацевтичними товарами (ПФТ). У зв'язку з обмеженістю фізичного доступу українців до лікаря зростає роль відповідального самолікування, а отже, і значення

фармації в таких умовах значно підвищується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг фармацевтичного ринку України, зокрема аптечних продажів, здійснюється окремими аналітично-інформаційними виданнями, такими, як «Аптека», «Кредит-рейтинг» «IBI Rating». Разом з тим варто відзначити обмеженість, а іноді й відсутність або неактуальність статистичної інформації про діяльність фармацевтичних підприємств з офіційних джерел, що значно ускладнює процес дослідження.

Серед науковців, які займалися аналізом фармацевтичної галузі, чільне місце посідають фундаментальні дослідження А. А. Котвіцької, З. М. Мнушко, А. С. Немченко, І. В. Пестун, О. В. Посилкіної. Окремі аспекти аналізу фармацевтичного ринку висвітлювалися у працях Т. Шабельник, Л. Л. Литвиненко, В. М. Голубки, Р. Г. Майстро.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на динамізм розвитку фармацевтичної галузі, її велике соціально-економічне значення для населення, необхідно систематичне проведення аналізу стану її розвитку. Аналіз показників розвитку фармацевтичного ринку України слід здійснювати через призму концептуально-стратегічних орієнтирів побудови

С. Г. Мороз – кандидат екон. наук, доцент, доцент кафедри організації та економіки фармації Національного фармацевтичного університету (м. Харків)

Таблиця 1

**ОБСЯГ ВИРОБЛЕНОЇ ТА РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ
І ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ У 2010-2015 РОКАХ [7]**

Роки	Промислова продукція		Основні фармацевтичні продукти і фармацевтичні препарати		
	вартість, млн грн	темпи зростання, %	вартість, млн грн	темпи зростання, %	питома вага у структурі промислової продукції, %
2010	1043111	–	7396,7	–	0,7
2011	1305308	125,1	8860	119,8	0,7
2012	1367926	104,8	10457,3	118,0	0,8
2013	1322408	96,7	12202,9	116,7	0,9
2014	1428839	108,0	14595,8	119,6	1,0
2015	1742175	121,9	20295,8	139,1	1,2
Рівняння тренду	–	$Y = 1,44x + 104,4$	–	$Y = 5,53x + 99,52$	–

нової системи охорони здоров'я – для пацієнтів, суспільства, медичних працівників та держави [2-4].

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в аналізі основних тенденцій, які притаманні фармацевтичній галузі України в сучасних умовах для формування засад стратегії її сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогодні фармацевтична галузь являє собою складну систему багаторівневих та взаємопов'язаних відносин при створенні, виробництві, розподілі за каналами та реалізації кінцевому споживачеві лікарських субстанцій, препаратів, ВМП та ПФТ. Нині вона представлена багатьма суб'єктами господарських відносин. Так, у галузі працюють підприємства-виробники субстанцій, ЛЗ, лікувальних косметичних засобів, дієтичних добавок тощо; підприємства, які здійснюють оптову реалізацію фармацевтичної продукції (дистриб'ютори); підприємства, що займаються роздрібною реалізацією цієї продукції (аптечні заклади); наукові заклади, які виконують науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки зі створення нових ЛП, технологічних процесів, обладнання та методів контролю якості; навчальні заклади, які здійснюють підготовку та перепідготовку фахівців для потреб галузі; організації та установи, що формують і реалізують інформаційно-аналітичне забезпечення фармацевтичної галузі [5].

Фармація – одна з небагатьох перспективних прибуткових галузей в Україні, що динамічно розвивається вже багато років поспіль. З одного боку, фармація є досить молодою сферою економіки, а з іншого – повністю сформованою галуззю.

Нині фармацевтична галузь в Україні – це передова за капітало- та наукоємністю, стабільними темпами зростання, соціально значущістю для економіки галузь [6]. Її варто розглядати у розрізі кількох рівнів: розробка ЛЗ – виробництво – дистрибуція – роздрібна реалізація (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що виробництво та реалізація ЛЗ в Україні з 2010 по 2015 р. у гривневому вираженні мають стабільну тенденцію до зростання. Причому цей процес відбувається випереджальними темпами порівняно з виробництвом та реалізацією промислової продукції в цілому. Трендові рівняння показують, що у середньому за досліджуваний період вітчизняне виробництво фармацевтичної продукції і фармацевтичних препаратів зростало на 5,53% щорічно, тоді як усе промислове виробництво підвищувалося у середньому на 1,44% щорічно (у 2013 р. відбувся спад). Проте варто враховувати той факт, що у 2014-2015 рр. індекс інфляції склав в Україні 124,9 і 143,3% відповідно, зниження реального ВВП (у порівняльних цінах 2010 р.) у I кв. 2015 р. становило 17,2%, у II кв. 2015 р. – (-14,6%), у III кв. – (-7,2%). З огляду на це динаміку, яку демонструє виробництво, необхідно

ВИРОБНИЦТВО ОСНОВНИХ ВИДІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ У 2011-2015 рр.

Види фармацевтичної продукції	Роки					Рівняння тренду темпів зростання
	2011	2012	2013	2014	2015	
Препарати лікарські, що містять пеніцилін та інші антибіотики, т	955	939	1100	1332	1270	$y = 1,3457x + 102,34$
Препарати лікарські, що містять гормони і не містять антибіотиків, т	106	114	130	187	118	$y = -3,7498x + 116,96$
Препарати лікарські, що містять алкалоїди або їх похідні і не містять гормонів чи антибіотиків, т	40100	43400	49700	46800	43700	$y = -2,7312x + 110,25$
Разом фармацевтичної продукції, т	41161	44453	50930	48319	45088	$y = -2,6498x + 110,1$

коригувати. З іншого боку, фармацевтична галузь з кожним роком нарощує свої позиції у промисловості України, про що свідчить її питома вага у структурі виробленої промислової продукції (з 0,7% у 2010 р. до 1,2% у 2015 р.).

Виробництво основних видів фармацевтичної продукції у натуральних показниках, навпаки, практично за всіма видами фармацевтичної продукції за період з 2011 по 2015 р. має загальну тенденцію до зниження (табл. 2).

Найбільш суттєвим, порівняно з попереднім роком, став спад у 2015 р., хоча потрібно зазначити, що обсяги виробництва не сягнули рівня 2011 та 2012 рр., які є найменшими за досліджуваний період. Найбільше скоротилося виробництво препаратів, що містять гормони, – на 37%. Трендові рівняння показують, що в середньому за 2011-2015 рр. спад виробництва фармацевтичної продукції становив 2,6% щорічно, зокрема за препаратами, що містять алкалоїди, – 2,7%, за препаратами, що містять гормони, – 3,7%, за препаратами, що містять пеніцилін та інші антибіотики, має місце зростання на 1,3% щорічно.

У структурі виробленої фармацевтичної продукції у натуральних показниках значно переважають препарати, що містять алкалоїди і не містять гормонів чи антибіотиків, і складають у середньому 97% у всі роки дослідження, тобто структура вітчизняного виробництва відзначається відносною стабільністю.

Слід зазначити, що на сучасному етапі, коли фармацевтична галузь в Україні проходить певні етапи становлення, досить суттєво змінюється й кількість учасників ринку.

Так, починаючи з 2008 р., встановилася чітка тенденція до скорочення кількості виробників ЛЗ, що пояснюється зростанням конкуренції та підвищенням вимог до виробництва згідно з правилами належної виробничої практики GMP. Кількість виробничих фармацевтичних компаній в Україні в 2008 р. складала 141, у 2010 р. – 137, у 2015 р. – 117.

Важливою ланкою вітчизняного фармацевтичного ринку є дистрибуція. В Україні фармацевтичні дистриб'ютори відіграють ключову роль, оскільки їх діяльність має доволі істотне значення у формуванні структури ринку і нарощуванні обігу ЛЗ. У західних країнах ця складова зводиться до оптимізації товарного обігу аптек, а самі фармацевтичні дистриб'ютори виконують роль логістичних операторів. Вітчизняні оптові фармацевтичні підприємства (ОФП) унаслідок нестабільної економічної ситуації та високої конкуренції змушені вибудовувати канали збуту та здійснювати активну маркетингову діяльність.

Сфера фармацевтичної дистрибуції в Україні, як і решта ланок галузі, проходить етап активних перетворень, все більше наближаючись до структури ОФП провідних країн. Так, ще у 2008 р. частка ринку двох найбільших ОФП в Україні складала 30%, тоді як у США – 41%, Німеччині – 45%, Великій Британії – 67% [6]. Останнім часом ситуація значно змінилася на шляху консолідації, а два найбільші дистриб'ютори ЛЗ «БадМ» та «Оптима-Фарм» у 2015 р. займали 60% оптового фармацевтичного ринку (рис. 1). Причому близько 81% всього оптового обороту протягом останніх років забезпечується п'ятьма ОФП, які з великим відривом

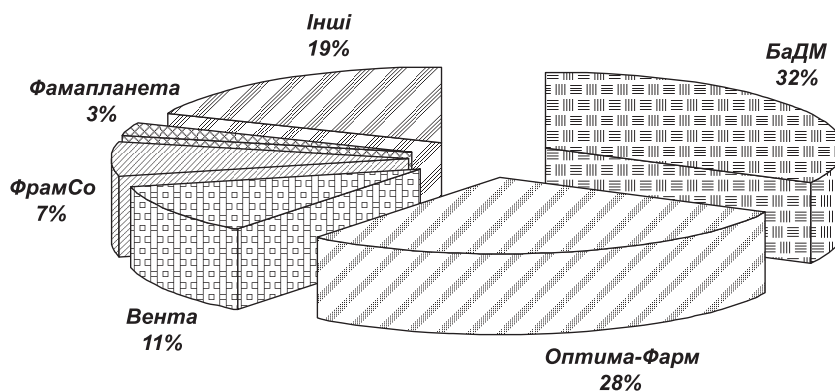

Рис. 1. Розподіл часток ринку основних фармацевтичних дистриб'юторів в Україні (2015 р.)

випереджають інші фірми. Частково це пов'язано зі зростанням «вхідних бар'єрів» у цей сегмент галузі, оскільки підвищуються вимоги до такої діяльності. Тобто ринок відносно чистої конкуренції поступово змінюється на ринок монополістичної конкуренції.

Роздрібний сегмент фармацевтичної галузі України є основною ланкою у системі фармацевтичного забезпечення населення, що є одним із рушіїв розвитку фармринку, саме в аптеці визначається попит та пропозиція на ЛЗ. Протягом останніх 15 років кількість аптечних закладів стабільно зростає. На початку 2016 р. в Україні функціонувало 19799 торгових точок, що на 3,6% більше, ніж у 2015 р. і на 6,2% більше, ніж у 2014 р.

Критерій кількості населення, яке обслуговується 1 аптечним закладом, в Україні за всіма регіонами низький і становить у середньому 2,2 тис. осіб. (табл. 3). Для порівняння, концентрація населення на аптечний заклад в європейських країнах складає: у Польщі – 6,1, в Угорщині – 4,9, в Австрії – 5,5, у Німеччині – 3,9, в Італії – 3,6 тис. осіб [9].

За регіонами мають місце значні відмінності: найнижчий показник у західному регіоні України – 1,939, хоча густина аптек на 1000 км² найвища у східному регіоні. Проте виникає природне запитання: чи стають вищими ефективність забезпечення населення ЛЗ і, відповідно, показники рівня здоров'я, чи потрібна в Україні така велика кількість аптек? Адже у 2015 р. витрати на фармацевтичні продукти на душу населення були одними з найнижчих у Європі і склали 100 дол. США (у Польщі – 321, в Угорщині – 574, у Німеччині – 668 дол. США) [8]. Разом з тим можна зробити висновок про суттєвий потенціал зростання обсягів українського фармацевтичного ринку [10].

Середні світові показники свідчать, що в 37% країн густина аптек складає 20-60 точок на 1000 км²; показник кількості населення, що обслуговується 1 аптекою в країнах з високим рівнем доходу, варіює від 2 до 7 тис. осіб [11].

Розглядаючи аптечні заклади за критерієм величини аптечної мережі, слід зазначити, що близько половини аптек в Україні

Таблиця 3

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОРГОВИХ ТОЧОК У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ, 2015 р.

Області	Кількість торгових точок, од.	Кількість торгових точок на 10000 осіб, од.	Кількість населення, що обслуговується 1 аптечним закладом, осіб	Густина аптек на 1000 км ² , од.
Центральний регіон	5314	5,12	1953	24,8
Західний регіон	5490	5,16	1939	41,8
Східний регіон	4216	3,39	2948	42,3
Південний регіон	3265	5,14	1947	28,8
Україна	18285	4,59	2177	32,7

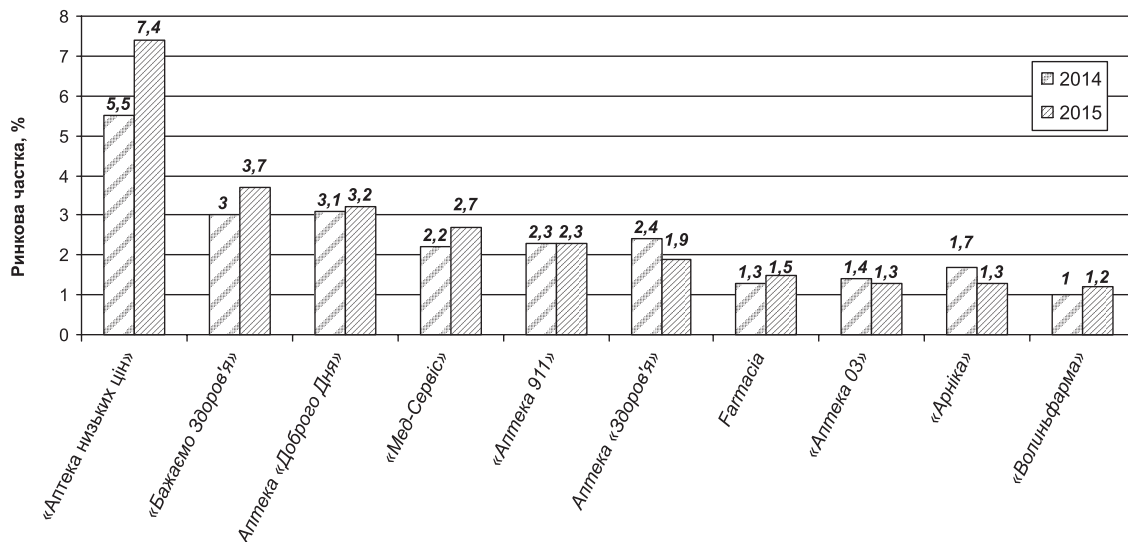

Рис. 2. Ринкові частки основних аптечних мереж в Україні (2014-2015 рр.)

входять до складу невеликих підприємств (до 10 торгових точок). Проте внаслідок процесу консолідації, який відбувається у роздрібному сегменті фармацевтичної галузі, частка таких аптечних мереж скоротилася із 55,2% у 2014 р. до 53% у 2015 р. Причому має місце тенденція до прискорення процесу консолідації та подальшого розширення великих мереж (із 24,1% у 2014 р. до 27,7% у 2015 р.) (рис. 2) [12]. Це обумовлюється насамперед «ефектом масштабу», завдяки якому скорочуються певні групи витрат, такі підприємства володіють більшими

ресурсами на запровадження нових технологій, розвиток персоналу, чим зміцнюють свою конкурентоспроможність.

За останні п'ять років, на перший погляд, обсяг роздрібного товарообороту в грошовому виразі зростає, особливо в 2014 та 2015 р. (на 23,7% у 2015 р. порівняно з 2014 р.) (рис. 3).

Проте таке підвищення зумовлене насамперед інфляційною складовою. Кардинально інша картина спостерігається при розгляді цього показника у натуральному виразі, який має чітку тенденцію до зниження:

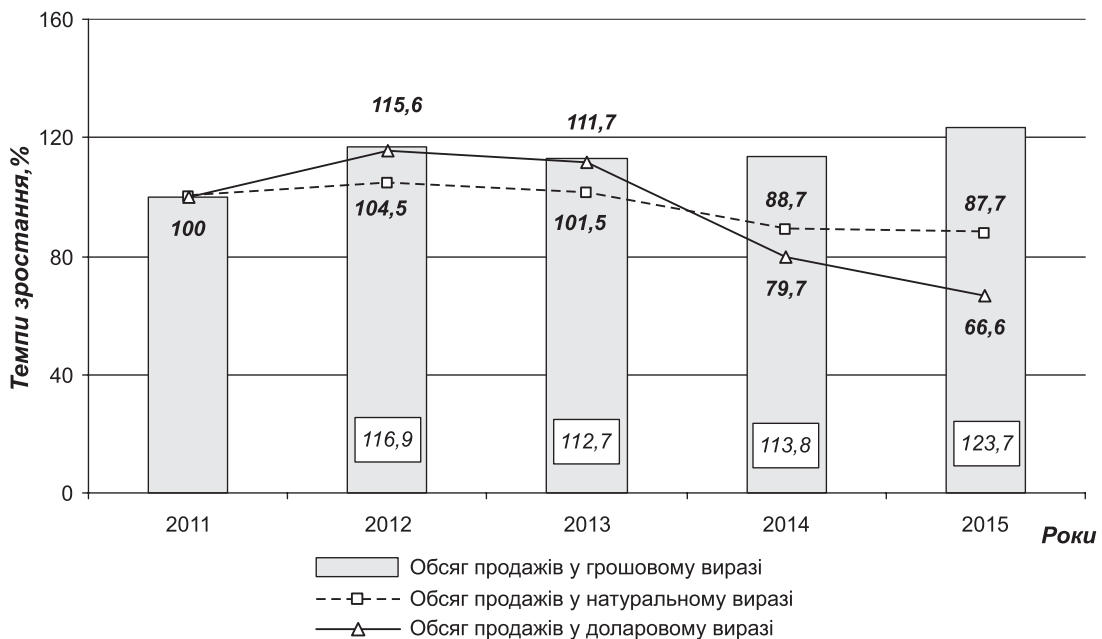

Рис. 3. Темпи росту аптечних продажів в Україні (2011-2015 рр.) [13]

у 2014 р. аптечні продажі зменшилися на 11,3%, у 2015 р. – ще на 12,3%. Ще гірша ситуація при аналізі товарообороту в доларовому вимірі, де спад за аналогічні роки становить 20,3 і 33,4% відповідно.

Складні політичні та соціально-економічні умови, в яких перебуває Україна, девальвація національної валюти значно відобразилися насамперед на рівні доходів населення та його платоспроможності, що викликало суттєві зміни в структурі продажів ЛЗ. Природним у такій ситуації стало зниження попиту на ліки та його перерозподіл на користь більш доступних за ціною вітчизняних препаратів.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Виробництво фармацевтичної продукції в Україні у гривневому еквіваленті зростає випереджальними темпами порівняно з промисловою продукцією в цілому, до якої воно належить. Проте у натуральних показниках відбувається спад за всіма видами фармацевтичної продукції.

2. У сфері фармацевтичної дистрибуції тривають трансформаційні зміни у напрямку консолідації та наближення до структури провідних країн світу. Близько 81% оптового товарообігу забезпечується п'ятьма ОФП.

3. Роздрібний сегмент фармацевтичної галузі України, який відіграє головну роль у фармацевтичному забезпеченні населення, знаходиться на етапі формування та розвитку. З одного боку, кількість аптек зростає, з іншого – відбувається подальше розширення великих аптечних мереж. На тлі складних економічних умов, в яких перебуває Україна, роздрібний аптечний оборот за останні два роки у натуральному, а особливо у доларовому вираженні значно знизився, що є проявом низької платоспроможності населення. Надається перевага більш дешевим вітчизняним ЛЗ, що може сприяти конкурентоспроможності українських виробників за ціною.

Отже, фармація – одна з найбільш перспективних галузей України, що динамічно розвиваються. Для напрацювання стратегії сталого розвитку необхідно розуміння особливостей становлення, розвитку вітчизняної фармацевтичної галузі з виділенням її основних проблем і резервів розвитку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Проект звіту «Регулювання ринку лікарських засобів в Україні: проблеми та рішення» // Нова соціальна і економічна політика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsep.com.ua/new/816>
2. Котвіцька, А. А. Порівняльний аналіз сучасного стану фармацевтичного забезпечення міського та сільського населення України / А. А. Котвіцька, І. В. Кубарева, К. О. Демянік // Фармацевтичний часопис. – 2014. – № 4. – С. 86-90.
3. Кубарева, І. В. Аналіз сучасних тенденцій соціально-ефективної організації фармацевтичного забезпечення населення сільської місцевості в Україні / І. В. Кубарева, К. О. Демянік // Фармацевтичний журнал. – 2015. – № 5. – С. 8-14.
4. Голубка, В. М. Розвиток фармацевтичного ринку України в площині статистичних оцінок / В. М. Голубка // Економіка і фінанси. – 2015. – № 1. – С. 8-14.
5. Фармацевтична енциклопедія / Голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : «МОРІОН», 2016. – 1632 с.
6. Литвиненко, Л. Л. Перспективи розвитку фармацевтичного ринку України в умовах поглиблення процесів євроінтеграції / Л. Л. Литвиненко, А. О. Собкова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2015. – № 40. – С. 51-56.
7. 7. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2015 роках / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Посилкіна, О. В. Актуальні питання логістики фармацевтичної дистрибуції і аптечних мереж / О. В. Посилкіна // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Логістика. – 2008. – № 633. – С. 571-577
9. Організація та економіка фармації. Ч. 1. Організація фармацевтичного забезпечення населення : нац. підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. С. Немченко, В. М. Назаркіна, Г. Л. Панфілова та ін. ; за ред. А. С. Немченко. – Х. : НФаУ : Золоті сторінки, 2015. – 360 с.

10. Шабельник, Т. Сучасний стан фармацевтичного ринку України / Т. Шабельник // Інституціональна економіка. – 2013. – № 6. – С. 40-42.
11. Галковская Галина. Аптеки и сети в контексте форм собственности. Очерк мировых трендов. [Электронный ресурс] / Галина Галковская. – Режим доступа: <http://pda.apteka.ua/article/358592>
12. Кирсанов Денис. Аптечный рынок Украины по итогам 2015 г. : Helicopter View. [Электронный ресурс] / Денис Кирсанов. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/358052>
13. Кирсанов Денис. Аптечные продажи в регионах Украины по итогам 2015 г. Helicopter view. [Електронний ресурс] / Денис Кирсанов. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/363006>
5. Chernykh VP, ed. Pharmaceutical Encyclopedia. 3rd ed., revised and supplemented. Kyiv: Morion; 2016. 1632 p.
6. Lytvynenko LL, Sobkova AA. Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury. 2015;40:51-56.
7. Volume of industrial products (goods, services) sold1 in 2010-2015. State Statistics Service of Ukraine. Available from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Posylkina OV. Visnyk Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnik». Lo-histyka. 2008;633:571-577.
9. Nemchenko AS, Nazarkina VM, Panfilova HL et all. Orhanizatsiia ta ekonomika farmatsii. Ch. 1. Orhanizatsiia farmatsevychnoho zabezpechennia naseleння. Kharkiv: NFaU: Zoloti storinky; 2015. 360 p.
10. Shabelnyk T. Instytutstionalna ekonomika. 2013;6:40-42.
11. Halkovskaia H. Apteki i seti v kontekste form sobstvennosti. Ocherk mirovikh trendov. Available from: <http://pda.apteka.ua/article/358592>.
12. Kirsanov D. Aptechnyi rynek Ukrainy po itogam 2015 g. : Helicopter View. Available from : <http://www.apteka.ua/article/358052>.
13. Kirsanov D. Aptechnye prodazhi v regionakh Ukrainy po itogam 2015 g. Helicopter view. Available from: <http://www.apteka.ua/article/363006>.

REFERENCES

1. Rehuliuвання ринку лікарських засобів в Україні: проблеми та рішення : проект звіту. Nova sotsialna i ekonomichna polityka. Available from: <http://newsep.com.ua/new/816>.
2. Kotvitska AA, Kubarieva IV, Demianik KO. Farmatsevychnyi chasopys. 2014;4:86-90.
3. Kubarieva IV, Demianik KO. Farmatsevychnyi zhurnal. 2015;5:8-14.
4. Holubka VM. Ekonomika i finansy. 2015;1:8-14.

УДК 615.12:614.27

ИССЛЕДОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

С. Г. Мороз, Р. В. Сагайдак-Никитюк

В статье проанализировано современное состояние фармацевтической отрасли Украины с целью определения приоритетных направлений ее устойчивого развития. Освещены базовые тенденции основных составляющих фармации: производства, дистрибуции и реализации ЛС. С помощью статистических методов выявлены основные тренды отрасли. Выделены главные проблемы и факторы, которые влияют на перспективы развития фармации.

Ключевые слова: фармацевтическая отрасль; производство фармацевтической продукции; фармацевтическая дистрибуция; аптечные учреждения; аптечные продажи.

UDC 615.12:614.27

THE STUDY OF MODERN TRENDS FOR DEVELOPING PHARMACEUTICAL INDUSTRY IN UKRAINE

S. G. Moroz, R. V. Sahaidak-Nikityuk

The article analyzes the current state of the pharmaceutical industry of Ukraine in order to identify the priority areas of sustainable development. The basic trends of pharmacy major components: production, distribution and sale of drugs are given. Using statistical methods the major trends in the industry have been identified. The problems and the factors that mainly affect the prospects of pharmacy development have been determined.

Key words: pharmaceutical industry; manufacture of pharmaceutical products; pharmaceutical distribution; pharmacy; pharmacy sales.